

Leszek Zaborowski

Recenzja książki Anny Budzanowskiej *Charles Maurras. Twórca nacjonalizmu integralnego*
(Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014)

Po ogłoszeniu wyników ostatnich wyborów do Parlamentu Europejskiego szeroko komentowano sukcesy, odniesione przez rozmaite eurosceptyczne partie. Wśród nich bodajże najszerzy oddźwięk wywołał doskonały wynik osiągnięty przez francuski Front Narodowy. Co oczywiste, jego zwycięstwo odczytywano zwykle w kontekście kontrowersji, jakie wzbudzają takie kwestie, jak polityka imigracyjna, rosnąca we Francji liczba wyznawców islamu czy niechęć do unijnej biurokracji. Zbiorcze omawianie go wraz z wynikami innych ugrupowań etykietowanych jako „populistyczne” nie sprzyjało wpisaniu partii Marine Le Pen w kontekst jakiegokolwiek trwałej tradycji politycznej. Tymczasem naturalne wydaje się postawienie pytania, na ile stanowi ona kontynuację rozmaitych nurtów, składających się na długą i bogatą historię francuskiej radykalnej prawicy. Myślenie o jej korzeniach odsyła nas zaś zwykle nawet nie kilkadziesiąt, lecz kilkaset lat wstecz.

Choć nadal wiele spośród kluczowych dzieł francuskiej myśli kontrrewolucyjnej (wystarczy tu wymienić dzieła Louisa de Bonalda) nie zostało przetłumaczonych na język polski, to nie brakuje pogłębionych, rodzimych studiów na ten temat (np. Bartyzel 2002, Gniazdowski 1996; Szacki 2012; Wielomski 2003). O tym, że analiza tekstów kontrrewolucjonistów doby końca XVIII oraz pierwszej połowy XIX wieku może być czymś więcej, niż zgłębianiem nieco zapomnianych teorii politycznych, wielokrotnie przekonywali nas autorzy podkreślający ich silny wpływ na ukształtowanie się nauk społecznych (np. Milbank 1990; Nisbet 1970; Spaemann 1998). O ile jednak ostatnie lata przyniosły chociażby pierwszy polski przekład Wieczorów Petersburskich Josepha de Maistre’a (2011), o tyle praktycznie nieznaną pozostaje w Polsce dorobek tych, którzy uważali się za kontynuatorów dzieła „doktorów kontrrewolucji” oraz przez wiele lat wywierali potężny wpływ na życie polityczne

Francji. Wśród nich Charles Maurras, któremu monografię poświęciła Anna Budzanowska, zajmuje miejsce szczególne. Żyjący w latach 1868–1952 myśliciel nigdy nie piastował istotnych funkcji publicznych. Dla założonej przez siebie Akcji Francuskiej pozostawał zaś przede wszystkim przywódcą intelektualnym. Wydał 147 książek i broszur, napisał tysiące artykułów. Za najlepsze wprowadzenie w jego polityczne idee uznaje się zwykle takie dzieła, jak *Enquête sur la monarchie* (1909) czy *L’Avenir de l’intelligence* (1916).

Oczywiście, znajdziemy poświęcony mu rozdział choćby w monumentalnej pracy Jacka Bartyzela (2002) na temat myśli kontrrewolucyjnej w krajach romańskich. Książka krakowskiej badaczki jest jednak pierwszym tak pogłębianym studium dotyczącym życia i myśli twórcy Akcji Francuskiej. Omówienie koncepcji politycznych Maurrasa zostało w książce Budzanowskiej silnie splecione z przytoczeniem biografii oraz próbami uchwycenia wpływu jej kluczowych momentów na kształtowanie się jego myśli. Z jednej strony otrzymujemy więc opis kolejnych spotykających go „wykluczeń”, mających według autorki kluczowe znaczenie dla zrozumienia jego twórczości i postępowania. Ich przykładem mają być zarówno potępienie Akcji Francuskiej najpierw przez arcybiskupa Bordeaux, a następnie przez samego papieża Piusa XI, krytyka ruchu ze strony orleańskich pretendentów do tronu, jak i powojenny proces Maurrasa w sprawie domniemanej kolaboracji z Niemcami. Zarazem historia formowania się nacjonalistycznej doktryny zostaje ukazana w o wiele szerszym kontekście dziejów Francji, ze szczególnym uwzględnieniem tych wydarzeń, które okazywały się przełomowe dla historii całej francuskiej prawicy.

Pozostaje ona pełna dwuznaczności i paradoksów, których częstokroć nie dostrzegamy, posługując się wypróbowanymi schematami. Doskonale ukazuje to omówienie przebiegu konfliktu działaczy Akcji Francuskiej z częścią tamtejszego episkopatu i Watykanem, który przypomina nam o niejednoznacznym stosunku francuskich radykalnych pravicowców do katolicyzmu. Sam Maurras nawrócił się na krótko przed śmiercią; podkreślając kluczową rolę Kościoła i jego hierarchicznego charakteru w podtrzymywaniu odpowiedniej kondycji francuskiego narodu, przez wiele lat uznawał chrześcijaństwo także za potencjalne źródło słabości oraz odmawiał mu objawionego charakteru. Jego postawa budzi skojarzenia z fenomenami późniejszymi, choćby działalnością kręgu Alaina de Benoist, ośrodka GRECE i neopogańskimi ciągami Nowej Prawicy. Jako jeden z symboli paradoksalnego podejścia podobnych środowisk do religijnego dziedzictwa Francji można odczytać popełnione dwa lata temu z pobudek ideowo-politycznych samobójstwo Dominique’a Vennera, który – osobiście dystansując się od chrześcijaństwa – na miejsce swojej śmierci wybrał katedrę Notre-Dame.

Kolejną ważną kwestią, poruszoną w książce z pobudzającej intelektualnie perspektywy, jest krótka historia tzw. rządów Vichy. Redukując je jedynie do wymiaru wyrachowanej kolaboracji, częstokroć zapominamy, że dla wielu, nawet jeśli przyjęły ostatecznie postać farsy, jawiły się one jako nowy rozdział walki o wyrugowanie rewolucyjnego dziedzictwa w imię tradycyjnych wartości. Zastąpienie „wolności, równości i braterstwa” przez triadę „praca, rodzina, ojczyzna” dla jednych było tylko sloganem marionetkowego rządu, dla innych – symbolem podjęcia kolejnej próby kontrrewolucji. Dopiero w tym kontekście, odpowiednio naszkicowanym przez autorkę, właściwie zrozumimy paradoksalną sytuację Maurrasa, wcześniej przepojonego antyniemiecką pasją, w 1941 roku zaś patrzącego z życzliwością na działania Petaina. Szczegółowo opisując historię jego późniejszego uwięzienia, Budzanowska przedstawia towarzyszące jej niejasności i kontrowersje. Nie jest to zresztą jedyny z procesów dotyczących kolaboracji w czasach Vichy, który do dziś wzbudza ożywione dyskusje – wystarczy tu wspomnieć przypadek Louisa Ferdinanda Celine’a czy zakończoną wyrokiem śmierci sprawę Roberta Brasillacha. Recenzowana książka pozwala nam pojąć właściwą wagę powojennych rozliczeń we Francji dla dziejów francuskiego nacjonalizmu, jak również innych tamtejszych nurtów ideowych.

Warto więc docenić fakt, że Budzanowska naświetla wiele wątków częstokroć pomijanych, których poznanie z pewnością przyczynia się do lepszego zrozumienia XX-wiecznej historii Francji, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji tamtejszej sceny politycznej. Co jednak oczywiste, stanowią one jedynie istotne tło dla zasadniczego celu, czyli rekonstrukcji nacjonalistycznej myśli Maurrasa. W świetle braku polskich przekładów jego dzieł cieszy fakt przywoływania przez autorkę ich fragmentów we własnym tłumaczeniu.

Warunkiem realizacji jego wizji odnowy Francji było dla Maurrasa kompletne zanegowanie rewolucyjnego dziedzictwa. W tym celu jej mieszkańcy musieli zostać uformowani na nowo; po odrzuceniu rewolucyjnego ducha nie-porządku, rozsadzającego wszelką hierarchię i harmonię, kierunkowskazem miało stać się dla nich klasyczne dziedzictwo cywilizacji łacińskiej. Ostatecznie proces ten miał doprowadzić do restauracji monarchii o „zdecentralizowanym” charakterze. Co istotne, książka Budzanowskiej daje nam także wykład stojącego za tą wizją „pozytywistycznego” projektu analizy rzeczywistości społeczno-politycznej, który służył Maurrasowi do wskazywania nieracjonalności, niewydolności i szkodliwości ustroju współczesnej mu Francji.

Już tradycjonałści początków XIX wieku zastanawiali się, w jakim sensie i zakresie kontrrewolucja jest w ogóle możliwa. Budzanowska wskazuje

jednak, że Maurrasowi chodziło nie tyle o nią, ile o przeprowadzenie rewolucji konserwatywnej. Wyrażenie to niemalże odruchowo kojarzymy z Ernstem Juengerem i innymi przedstawicielami nurtu intelektualnego epoki Republiki Weimarskiej, tak często dziś przywoływanego. Jednak lektura książki krakowskiej badaczki łatwo przekona nas, jak niektóre podobieństwa mogą być w tym wypadku powierzchowne i mylące. Postawi nas również przed pytaniem o utopijny wymiar myśli Maurrasa. Autorka koncentruje się przede wszystkim na niemożliwości realizacji jego ustrojowych postulatów w realiach współczesnej mu Francji. Czy jednak, rezygnując z rojalizmu, Akcja Francuska nie straciłaby kluczowego elementu (mitu?) porywającego jej członków i sympatyków do działania oraz nadającego mu kierunek?

Oczywiście, Front Narodowy nie opowiada się dziś za restauracją monarchii. Budzanowska stoi jednak na stanowisku, że w sferze doktrynalnej partia Le Pen kontynuuje nacjonalizm ruchu Maurrasa. Łączy je przekonanie o zaniedbywaniu przez elity polityczne interesu narodowego oraz o zasadniczym kryzysie francuskiego społeczeństwa. Oba ugrupowania jako lekarstwo wskazują powrót do tradycyjnych wartości oraz bardziej hierarchicznego modelu stosunków społecznych, zasadniczą zmianę priorytetów w polityce wewnętrznej i zewnętrznej oraz przeprowadzenie szerokiej decentralizacji, oddającej jak najwięcej władzy w ręce lokalnych wspólnot. Wspólne dla obu projektów pozostają według autorki zarówno wskazywane źródła odnowy Francji, jak i ksenofobia, którą mogą one potencjalnie zrodzić. Nawet jeśli działacze Frontu Narodowego nie definiują jasno „Anty-Francji”, tak jak uczynił to Maurras, wprost utożsamiając ją z Żydami, masonami, protestantami i niezasymlowanymi obcokrajowcami, to autorka jasno daje do zrozumienia, że pewne niepokojące kontinuum pozostaje tu dla niej bardzo czytelne. Z pewnością można by przywołać wiele uwag, podających w wątpliwość przywołane tu opinie autorki; na docenienie zasługuje jednak już sam fakt poddania refleksji tych bardzo interesujących kwestii w szerokim kontekście.

Praca *Charles Maurras – twórca nacjonalizmu integralnego* daje nam więc nie tylko możliwość zapoznania się z myślą i biografią klasyka francuskiego nacjonalizmu. Pozwala również lepiej zrozumieć współczesną francuską myśl i scenę polityczną. W przejrzysty i uporządkowany sposób wprowadza w tematykę, która wcześniej nie została opisana przez polskich badaczy w tak pogłębionej i szczegółowej formie.

LITERATURA PRZYWOŁYWANA

- Bartyzel Jacek (2002), „Umierać, ale powoli!": o monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich 1815–2000, Kraków: Wydawnictwo Arcana.
- De Maistre Joseph (2011), *Wieczory petersburskie: o doczesnym panowaniu opatrności*, tłum. M. Bucholc, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gniazdowski Andrzej (1996), *Filozofia i gilotyna: tradycjonalizm Josepha de Maistre'a jako hermeneutyka polityczna*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Maurras Charles (1909), *L'avenir de l'intelligence: Auguste Comte, le romantisme féminin, Mademoiselle Monk*, Paris: Nouvelle Librairie Nationale.
- Maurras Charles (1916), *Enquête sur la monarchie*. Paris: Nouvelle Librairie Nationale.
- Milbank John (1990), *Theology and social theory: beyond secular reason*, Cambridge: Blackwell.
- Nisbet Robert (1970), *The sociological tradition*, London: Heinemann.
- Spaemann Robert (1998), *Der Ursprung der Soziologie aus dem Geist der Restauration. Studien über L.G.A. de Bonald*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Szacki Jerzy (2012), *Kontrrewolucyjne paradoksy: wizje świata francuskich antagonistów Wielkiej Rewolucji 1789–1815*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictwo IFiS PAN.
- Wielomski Adam (2003), *Filozofia polityczna francuskiego tradycjonalizmu: 1789–1830*, Kraków: Wydawnictwo Arcana.